

DEMOKRATIENS FRAMTIDSPRÖVNINGAR

LIKSOM det första världskriget har det andra slutat i en triumf för den demokratiska statstanken. För oss svenskar, som ha folkstyrelsen i blodet, skulle varje annan utgång av kriget ha inneburit den bittraste besvikelse. Även om andra statsskick än det demokratiska kunna prestera — för att använda en klassisk liberal term — största möjliga lycka åt folket och i vissa beträngda lägen efter antikens mönster rent av bli den enda tillfälliga möjligheten till räddning, ligger den fullkomligt avgörande styrkan hos demokratien däri, att den — givetvis förutsatt att den är riktigt ledd — ger alla medborgare och grupper delinflytande i och delansvar för det gemensamma landets öden. Demokrati är den högsta formen för mänsklig samverkan. Det ursinne, varmed t. ex. engelsmän och amerikanare nu slagits i två krig när de väl tvingats till det, är kanske det starkaste vittnesbördet om hållfastheten just i nödens stund hos de största, bästa och — trots alla historiska säregenheter — mest äkta av demokratierna. I dessa stater har det aldrig betvivlats att den inre fronten skulle hålla. Även i de autoritära staterna ha människorna visat en i och för sig förunderlig tapperhet, men det tsaristiska Ryssland, Österrike-Ungern, Tyskland och Italien ha förlorat sina krig i hög grad därför att hemmafronten alltid varit osäker och till sist sviktade. Motståndsrörelsen i de ockuperade demokratiska länderna vittnar i samma riktning som de stora demokratiernas krigsinsatser. Men Sovjetryssland? Hur fjärran dess kollektiva och polisiära styrelsesätt är allt vad Västerlandet lägger in i begreppet demokrati, kan ryssarnas dödsföraktande heroism i detta krig blott förklaras — utom att Ryssland överrumplande angreps — med att de enkla människorna under Stalins styre känt sig på ett helt annat och mera bjudande sätt beroende av och ansvariga för fosterlandets väl och ve än under tsarismen.

Alla segrande och befriade stater sjunga nu demokratiens lov, även Chiang-Kai-Chek och Stalin. Alla känna sig lika vissa om

att demokratiens seger är slutgiltig. I än högre grad än efter 1918 anses världen nu »safe for democracy».

Intet kan för demokratiens egen skull vara farligare än denna segersällhet. Det stora ohyggliga misstaget efter det förra kriget var att de många nya demokratierna då kritiklöst och dogmatiskt arrangerade folkstyrelsen. Man tog till utgångspunkt det politiskt övervägande statiska 1800-talet och glömde att lägga in i kalkylen hela den våldsamma samhällsutveckling, som kriget självt skapat. Nationalitetsstrider, klasskamp, teknikens forcerade framsteg med alla ekonomiska och sociala omvälvningar i släp-tåget, marknadernas rubbningar såsom de territoriella förändringarnas följdverkningar, krigsskulderans anhopning och penningvärdeförstörelsen o. s. v. — allt detta var tillräckligt att rubba alla gamla cirklar. Ytterligare två viktiga faktorer tillkommo. Kriget hade underminerat de humanitetsidéer, som undan för undan genomsyrat Europa efter Napoleonskrigen. Våldet framstod inte längre som något fördömligt och avskyvärt; tvärtom förhärligades det — av t. ex. fascister och nazister — som »elanism» och »titanism» och gjordes till religion av stora folkmassor, som förhärdats under kriget och som under depressionsåren saknade andlig motståndskraft mot demagogisk våldspropaganda. Den andra faktorn var den irrationella makt, som krigsdeltagarna utövade direkt eller indirekt.

Även efter detta krig måste demokratien komma att ställas inför de svåraste prövningar. Dessa kunna bli minst lika stora som efter det förra kriget. Det vore att leka blindbock att abstrahera sig från dem.

Vi skola i detta sammanhang inte diskutera de speciella problem, som demokratien möter i de delar av Europa, där Ryssland nu styr och ställer nästan efter behag. Vill man vara optimistisk, kan man intala sig att de diktaturartade former, som statstyrelsen nu har i t. ex. Polen, Tjeckoslovakien, Jugoslavien och Rumänien, blott äro övergångsformer till något bättre. Detta är möjligt eller i vart fall inte uteslutet. Men demokratien har aldrig någonsin i dessa länder varit hundra procentigt solid, och så länge Ryssland förblir den inspirerande och stödjande makten i detta bälte ligger det närmast till hands att ryska uppfattningar om demokrati bli mer utslagsgivande än västerländska.

Eljest peka de dystra ekonomiska utsikterna under de närmaste övergångsåren på de allvarligaste hållfasthetsproven för demokratien. Det förhärjade Europa måste återuppbyggas under um-

bäranden och svält. Ett hundratal miljoner människor stå nu hem- och egendomslösa samt kunna lätt falla offer för allehanda ytterlighetsstämningar. Att med all Gewalt disciplinera dem blir säkerligen inte bara nödvändigt utan också mödosamt. Inte bara i de nu ockuperade staterna frampressas polisuppgifter, som måste vara väsensskilda från demokratiens frivilliga, spontana mänskliga kooperation. Mäktar staten inte med denna tvångstjänst eller faller den till föga för starka, högljudda, poekande intressen hotar faran av anarki.

Den ekonomiska politiken stöter emellertid på ännu ett allvarligt demokratiskt spörsmål, det på lång sikt troligen mest avgörande. De demokratiska idéerna ha en gång i tiden utformats med tanke på och under förutsättning av ett fritt näringsliv och fria associationer. De breda lagren kräva dock allt ivrigare ett ökat statligt inflytande; även mot de ledandes vilja kan det nuvarande kaotiska världsläget på vissa områden eller åtminstone under övergångssvårigheterna göra dirigering eller planhushållning ofrånkomlig. Ju starkare makt socialdemokratien och kommunismen tillkämpa sig, desto expansivare kommer staten att bli. Socialdemokraterna må i själ och hjärta vara de mest ärligt övertygande demokrater, men de kunna aldrig komma ifrån att det demokratiska styrelsesättet får helt andra och vådligare betingelser i ett samhälle, där massorna vunnit sin makt över produktionen, där ekonomin är tvångsdirigerad, där organisationerna fort bli redskap i statens hand och där varje omkastning vid ett val kan betyda en social revolution. Även under den fredligaste yttre utveckling blir denna oavslutliga drift hän mot statsdrift demokratiens största stöttesten.

Men även krigets soldater och motståndsrörelserna komma nog på många håll att skapa de mest svårbemästrade problem för demokratierna. Härvid finns det rikligt med erfarenheter från det förra kriget att hänvisa till. Bland missnöjda, desperata f. d. soldater vunno fascismens och nazismens läror sin bördigaste jordmån; i Tyskland spelade en sådan organisation av exkombattanter som Stahlhelm en betydande roll under Weimarrepublikens tid innan den uppslukades av Hitlers bruna garden. I Frankrike var veteransammanslutningen Croix de Feu, Eldkorset, i mitten av 1930-talet nära att sätta hela Tredje republiken i gungning. I Polen, Tjeckoslovakiet, Ungern och Österrike förrycktes tidvis de lagliga partiernas verksamhet av legionärsgupper under skiftande namn; under partistriderna i Polen stod sålunda Pilsudski

och hans överstar i legionärernas namn för 1926 års statskupp och den halvautoritära regim, som existerade fram till 1939. Ungefär samma patriotiska kretsar buro upp den inkonstitutionella regim, som i Litauen ett halvt år efter Pilsudskis »Putsch» kastade demokrati ur sadeln. Ulmanis' diktatur i Lettland fr. o. m. 1934 hade sitt främsta stöd bland dem, som under det förra världskrigets slutakt gingo i spetsen under frihetskrigen mot tyskar och ryssar. I Estland blevo frihetskämparna, vabs, i början av 1930-talet en så stark makt, att deras organisation måste upplösas och allmänt undantagstillstånd under ett par år etableras. Även i Finland skaffade sig segrarna i 1918 års inbördes- och befrielsekrig länge en dominerande ställning, visserligen ej i strid mot lagen men utanför den; Lapporörelsen, som ett tag skakade hela Finland, hade djupa rötter hos extremisterna på den segrande sidan i 1918 års krig. Uppräkningen skulle kunna fortsätta. Visserligen är det långt ifrån givet, att historien nu skall upprepa sig. Att dessa veteranrörelser omkring 1930 i land efter land kunde bli så starka var självklart delvis en reflex av Mussolinis och Hitlers framgångar. Men så oerhörda offer som detta krig kostat soldaternas och motståndsrörelsens arméer, skola helt visst de efterlevande veta att göra sina opinioner hörda och kräva respekt för sina fordringar. Redan nu ha symptom särskilt i Danmark och Frankrike framträtt, som tyda på att de, som främst burit upp befrielseverken, inte ämna dekapitera sig. Tvärtom ha deras fordringar ofta fått formen av ultimata, för vilka statsmakten viker undan. Om befrielsegruppernas aktuella roll i Central- och Sydosteuropa vet man mycket litet, så länge ryssarna avskärmat dessa länder från närgångnare insyn. Så mycket är dock evident, att i Jugoslavien Titos partisaner härska fritt och ohämmat, utan några sentimentala hänsyn till demokratiska former eller formler. Det finns alla skäl för den sunda demokratiens vänner att redan nu uppmärksamma dessa extraordinära fenomen i de krigshärjade länderna på den europeiska kontinenten. Ty nu liksom efter 1918 kommer ganska visst vår världsdels öde främst hänga på om demokrati kan tillfredsställa människornas och gruppernas ständigt växande krav men ändock hålla stånd.